

Rajajoen asetehtaan alueen liittäminen Venäjän keisarikuntaan v. 1864

Kirjoittanut

TOIVO J. PALOPOSKI

Sen jälkeen kun keisari Aleksanteri I oli määrännyt manifestilla 23. 12. 1811 Viipurin läänin yhdistettäväksi autonomisen Suomen yhteyteen, annettiin uudella manifestilla 12. 1. 1812 lähempiä määräyksiä alueen järjestelystä. Tällöin oli ratkaistava myös kysymys autonomisen Suomen ja keisarikunnan välisestä rajasta ja rajankäynneistä sellaisilla alueilla, joilla raja vanhastaan ei ollut selvä tai joilla läänin keisarikuntaan kuulumisen aikana oli tapahtunut rajan tarkistukseen aihetta antavia muutoksia. Tällaisesta syystä johtuva rajan muutos todettiin aiheelliseksi Pietarin kuvernementin ja Viipurin läänin välisen rajan eteläisimmässä osassa, Rajajoen alajuoksulla, jossa joki Siestarjärven kautta laskee Siestarjokena Suomenlahteen. Täällä Siestarjoen I. Systerbäckin kylässä toimi nimittäin Pietari Suuren perustama asetehtas, jonka rakennuksista osa oli Pietarin kuvernementin, osa taas Viipurin läänin puolella.

Viipurin läänin yhdistämis- ja järjestelymanifestit eivät maininneet rajasta mitään, mutta samaan aikaan kysymys oli muutoin esillä keisarin lähimmässä piirissä. Suomen asiain komitean puheenjohtaja G. M. Armfelt ilmoitti kirjeellä kenraalikuvernööri Fabian Steinheilille 22. 12. 1811, yhdistämismanifestin antoa edeltäneenä päivänä, että keisari oli päättänyt liittää Rajajoen asetehtaan alueen kokonaan Pietarin kuvernementtiin. Tämän johdosta oli hallituskonseljilta nopeasti saatava lähempi ehdotus Viipurin läänin ja Pietarin kuvernementin välisestä rajasta.

Ennen kuin hallituskonselji ehti valmistaa ehdotustaan, keisarin mieli-

pide olikin muuttunut.¹ Asetetaan johtajan, everstiluutnantti Lancryn aloitteesta keisari aikaisemmasta päätöksestään poiketen päätti, että asetetaan alue kokonaan oli liitettävä Viipurin lääniin niin, että myös Pietarin kuvernementtiin kuulunut osa liitetään samaan yhteyteen. Armfelt ilmoitti tästä Steinheilille helmikuun lopulla ja tämä puolestaan hallituskonseljille, jonka täysi-istunnossa asia esiteltiin 11. 4. 1812.²

Asetetaan johtajan motiiveista ei tiedetä muita yksityiskohtia kuin Steinheilin mainitsema seikka, että everstiluutnantin mielestä tehtaan liittämisestä Pietarin kuvernementtiin olisi aiheutunut monia hankaluuksia. On kuitenkin helposti pääteltävissä, että tehtaan Viipurin lääniin kuulumisen arvioitiin tarpeelliseksi sen johdosta, että Viipurin läänistä suoritettiin päivätöitä ja veroja tehtaalle. Everstiluutnantti Lancry on epäilemättä pelännyt, että näiden etujen saanti saattaisi joutua vaaraan, jos tehdas ja sen rasitevelvolliset olisivat eri puolilla rajaa, olkoonkin että kyseessä ei ollut valtakunnan raja vaan keisarikunnan ja sen autonomisen alueen välinen raja.

Tehdas ja sen Viipurin läänistä saamat edut tulivat, osaksi juuri keisarin tämän päätöksen johdosta, piankin ehtimiseen suomalais-venäläisten suhteiden pulmakysymykseksi, jonka ratkaisu kosketti Suomen autonomisen aseman perusteita. Tämän vuoksi on paikallaan ensin tarkastella tehtaan syntyhistoriaa ja Viipurin läänin asukkaiden päivätyövelvollisuuden varhaisempaa taustaa.

Käskyn Rajajoen »ankkuri- ja asetetaan» perustamisesta antoi Pietari I v. 1714. Toimenpide liittyi läheisesti keisarin sotilaspoliittisiin ja laivaston rakennussuunnitelmiin. Pietarin kaupunki oli ollut rakenteilla jo vuosikymmenen ajan ja Retusaari, joka oli aikaisemmin kuulunut puoleksi

¹ Konselji käsitteli asetetaan alueen liittämistä Venäjään istunnossaan 22. 2. 1812, jolloin kansliatoimituskunnan päällikkö Carl Erik Mannerheim totesi tehdasalueen luovutuksen olevan luonnollista, mutta jatkoi, että jos tulisi vaatimuksia niiden pitäjien Venäjään liittämisestä, joista suoritetaan päivätöitä asetettaalle, tulisi tehdasviranomaisten esittää autenttisia asiakirjoja oikeudestaan noihin alueisiin. Hallituskonseljin plenumin pöytäkirja 22. 2. 1812. VA. — Mannerheim siis lausui ennalta julki sen mahdollisuuden, joka sittemmin tulikin erääksi vaihtoehdoksi ja josta neuvoteltiin pitkään. Silloin hän kuitenkin jo oli — kuten hyvin tunnetaan — toisella kannalla kuin v. 1812. Ks. esim. KEIJO KORHONEN, Suomen asiain komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen vuosina 1811—1826 (Hist. tutk. LXV. Helsinki 1963), useissa kohdin.

² Hallituskonseljin plenumin pöytäkirja 11. 4. 1812. Suomen asiain komitean kirjeks. 29. 2. 1812. VA; J. R. DANIELSON-KALMARI, Aleksanteri I:n aika II:I (Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Porvoo 1922), s. 260—261; O. K. KALLIO, Viipurin läänin järjestämisestä muun Suomen yhteyteen (Helsinki 1901), s. 14—19, 62—63.

Äyräpään kihlakuntaan ja puoleksi Inkeriin, oli poistettu kihlakunnan maa-
kirjasta ja sen itäosaan alkoi nousta Kronstadtin linnoitus. Pietariin oli
asetehtaalta matkaa vajaat 30 km ja Kronstadtin linnoitukseen 15 km.

Asetehdas perustettiin Siestarjärven ja Suomenlahden väliselle kan-
nakselle. Paikka oli edullinen koska valimo sai tarvitsemansa makean veden
järvestä. Tehtaan varsinainen tonttimaa oli kuulunut Kivennavan pitäjään
mutta tehtaan omistukseen lohkaistu alue ulottui Siestarjärven ja Rajajoen
itäpuolellekin. Tehtaan perustajana ja alkuunpanijana toimi nassaulainen
G. W. Hennin, joka tsaarin palveluksessa kunnostautui huomattavasti mm.
Aunuksen rautateollisuuden ja Uralin vuorityön perustajana. Hallinnolli-
sesti tehdas tuli myöhemmin kuulumaan sotaministeriön tykistödeparte-
mentin alaisuuteen.³

Asetehtaan toiminnan edistämiseksi hallitsijat tehtaan perustajasta al-
kaen määräsivät tehtaan alaisuuteen tiloja, joilla asuvien talonpoikien hen-
kirahat tehdas suoritti Venäjän kruunulle, mutta sai periä ne päivätyösuoi-
rituksina talonpojilta takaisin. Tämä toi tehtaalte erittäin halpaa työvoi-
maa kun päivätyön hinta laskettiin alhaiseksi. Päivätyövelvollisiksi mää-
rättiin v. 1737 Virolahden, Säkkijärven, Lapveden ja Kirvun pitäjien talon-
pojat. Nämä kaukaiset pitäjät vapautettiin v. 1746 tästä rasituksestaan ja
niiden sijaan määrättiin Uudenkirkon ja Koiviston pitäjien sekä Kuolema-
järven ja Johanneksen kappeliin 313 päivätyövelvollista taloa, joista kol-
mannes oli kylläkin tällöin autiona. Tällöin ja myöhemmin kruunu eräitä
kertoja pyrki myös suojelemaan päivätyövelvollisia niin että rasitukset ei-
vät muodostuisi aivan kohtuuttomiksi. Siten määrättiin v. 1767, että maa-
talouden kylvö- ja korjuuajoina ei päivätöitä saanut vaatia, vaan tehtaan
padonrakennus- ja muut sellaiset työt oli hoidettava savolaisten (!) käsityö-
läisten ja vapaaehtoisesti palkatun työvoiman avulla. Myös päivätyön hin-
taa korotettiin joten niiden suoritus tuli talonpojille edullisemmaksi. Kai-
kesta huolimatta tämä pakkopalvelu aiheutti jatkuvaa hyvin ymmärrettä-
vää tyytymättömyyttä ja valittamista. Koiviston ja Johanneksen talonpojat
sekä osa Kuolemajärven talonpojista vapautettiin v. 1772 rasituksestaan.
Uudenkirkon osalta työssäkäynti päättyi vasta v. 1879.⁴

³ Pietari Suuren teollisuuspolitiikasta ks. esim. W. KLIUTSCHEWSKIJ, *Geschichte Russlands* (Leipzig und Berlin 1926), s. 112—; VALENTIN WITTSCHESKY, *Russlands Handels- Zoll- und Industriepolitik von Peter dem Grossen bis auf die Gegenwart* (Berlin 1905), s. 11. REINHARD WITTRAM, *Peter I Czar und Kaiser. Zweiter Band* (Göttingen 1964), s. 31, 38; Paikalliset olosuhteet: ESTER KÄHÖNEN, *Vanha Äyräpää I. Vuoteen 1700* (Helsinki 1959), s. 62—63, 195; PAAVO KIURU, *Kivennapa. Muistelmia ja kotiseutukuvia* (Pieksämäki 1952), s. 32. Tehdasalueesta jäljempänä karttakuva, s. 70.

⁴ Asetehtaalle päivätöitä suorittaneiden pitäjien rasituksia koskevia Kamaritoimitus-
kunnan hankkimia selvityksiä ja asiakirjajäljennöksiä, Kamaritoimituskunnan ark. He 1.

Suuren Pohjan sodan vielä jatkuessa Pietari I oli antanut koko Kivennavan pitäjän Lintulan lahjoitusmaan nimisenä Viipurin venäläiselle komendantille Matjev Nejeloville. Hänen kuolemansa jälkeen alue oli monen eri haltijan käsissä, ja eräs näistä, kreivi Ivan Soltikov perusti siellä sijaitsevan Raivolan kylään rautaruukin v. 1800. Venäjällä sijaitsevilta tiloiltaan hän toi paikalle venäläisiä maaorjia työväestöksi. Ruukki tuki luonnollisesti asetehdasta koska rautaa voitiin saada näin läheltä.⁵

Näistä asetehtaan intresseistä siis epäilemättä on johtunut keisarin päätös tehdasalueen liittämisestä Viipurin lääniniin. Pietarin kuvernementin ja Viipurin läänin välinen raja, joka samalla oli autonomisen Suomen itäraja, käytiin sittemmin kesällä 1812. Raja kulki Suomenlahden rannalta pitkin Siestarjokea kunnes saavuttiin lähelle Siestarjärven rantaa. Rajan muita osia, tehdasalueen etelä- ja itärajaa Siestarjärven ympäri ja vanhaa, pitkin Rajajokea kulkevaa läänin- ja valtakunnan rajaa, ei tällöin käytettykään.⁶

Pian asetehtaan alueen Viipurin lääniniin liittäminen jälkeen syntyi tehtaan johdon ja Lintulan lahjoitusmaan — Raivolan ruukin omistajien kesken hankalia alueriitoja. Riitoihin kyllästyneenä tykistödepartementti osti v. 1820 koko Lintulan alueen kreivi Soltikovin perillisiltä. Ruukki oli vähää aikaisemmin palanut ja siellä työskennelleet maaorjat aiottiin siirtää ase-
tehtaalle työhön. Alue liitettiin kokonaisuudessaan tehtaan alueisiin. Ostajan tarkoituksena oli käyttää Kivennavan metsät tehtaan puuntarpeen tyydyttämiseen ja lahjoitusmaan talonpoikien päivätyöt tehtaan hyväksi. Alueen maanluonnon ostaja käsitti olevan rälssiä, joten maaomaisuuden ja

VA; EEVERT LAINE, Lintulan ja Kyyrölän lahjoitusmaiden lunastus (Hist. Ark. XLIV, Helsinki 1938), s. 353—362. — Asetehtaalle suoritettuja päivätyöitä valaisevia tilejä on melko runsaastikin Valtionarkiston n.s. Vanhan Suomen tilikirjakokoelmassa, esim. VA 10230, 10369, 10390.

⁵ LAINE, m.t., s. 353—356; M. AKIANDER, Om Donationerna i Wiborgs Län. Historisk utredning om deras uppkomst och natur samt öfriga förhållanden under ryska tiden (Helsingfors 1864), s. 170—171.

⁶ Raja-asiakirjat III Da 2, III Dd 2, VA; ERKKI K. OSMONSALO, Valtion ja valtakunnan rajankäynnit Suomessa (Suomen maanmittauksen historia III. Porvoo 1933), s. 99—100. — Mainittakoon, että tässä rajankäynnissä siis muuttui linja, joka Pähkinäsaaren rauhan rajasta v:een 1617 asti oli ollut valtakunnan itärajana ja sen jälkeenkin Viipurin läänin itärajana. Muutos ei ollut alueellisesti kylläkään suuri uuden itärajan kiertäessä tehdasalueen rajoja seuraten Siestarjärven, kuten tekstissä yllä on mainittu. Pähkinäsaaren rauhansopimuksen raja kulki Siestarjoen päästä päähän, pitkin Siestarjärveä siten, että järven länsiranta jäi Suomen puolelle, ja jatkui sitten pitkin Rajajokea pohjoiseen. Siestarjoki ja Rajajoki eivät siis tarkkaan ottaen tarkoita samaa, päinvastoin kuin kirjallisuudessa useimmiten mainitaan. Pähkinäsaaren sopimuksessa tämä myös todetaan lausumalla rajan alkavan »de mari in ampnem Seestaer», FMU I, no 313. Rajajoki nimeä ei tällöin tietenkään käytettykään, mutta kun joen ylempi osa sitten vakiintui tämän nimiseksi, säilyi joen suosa Siestarjoen nimisenä.

talonpoikaistilojen järjestely ei tuottaisi mitään vaikeuksia. Tämän johdosta tykistödepartementti kehoitti Viipurin läänin kuvernööriä antamaan tarvittavat käskyt talonpojille, kieltämään mm. heidän tiloiltaan poistumisen sekä metsän myynnin ja hakkauksen ilman asetehtaan lupaa. Keisarikunnan finanssiministeriö haki samanaikaisesti lainhuudatuksen suoritetulle kaupalle Pietarin siviiliritribunaalilta.⁷

Viipurin läänin kuvernööriksi juuri tullut Otto Wilhelm Klinckowström ei tietenkään voinut ryhtyä toteuttamaan tykistödepartementin hänelle esittämiä tehtäviä. Vastauksessaan lääninhallitus selitti, että Lintula on katsottava kruunulle kuuluvaksi omaisuudeksi, jonka hallinnanpitäjien asiamieheksi kuvernööri Suomen lakien mukaan ei voi ryhtyä. Lääninhallitus oli valmis antamaan departementille sen tarvitsemia tietoja, mutta neuvoi erehdysten ja lainvastaisten toimenpiteiden välttämiseksi, että asetehtas kiinnittäisi kansliaansa »maan lakeihin ja asetuksiin perehtyneen taitavan henkilön». Kun departementti pysyi käsityksissään ja mm. lähetti Kivennavalle venäläisiä maanmittareita suorittamaan isojakoa venäläisen tavan mukaan, Klinckowström kesäkuussa 1821 keskeytti kirjeenvaihdon ja kehoitti departementtia vastedes kääntymään Suomen asiain komitean puoleen. Samalla hän ilmoitti asian senaatille pyytäen ohjeita siitä, miten oli suhtauduttava Lintulaa koskeviin kysymyksiin.⁸

Venäjän viranomaisten taloudellisiin näkökohtiin nojaava Rajajoen asetehtas ja siihen liitettyä Lintulan lahjoitusmaata koskeva toimintaohjelma oli täten ristiriidassa Suomen lakien ja viranomaisten käsitysten kanssa. Tämä ristiriita ei kylläkään ollut ensimmäinen eikä ainutlaatuinen. Onkin paikallaan tarkastella erästä näistä aikaisemmista konflikteista ennen kuin jatkamme asetehtaan kysymysten selvittämistä.

Venäjän kruunun Viipurin läänissä omistamien laitosten, paitsi Rajajoen asetehtaan myös Ruskealan marmorilouhimon ja Johanneksessa sijainneen Rokkalan lasitehtaan hallitus ja toimihenkilöt olivat 1810-luvulla kieltäytyneet alistumasta Suomen lain määräyksiin ja suomalaisen tuomiovallan käyttöön tehtaiden henkilökuntaa vastaan. Ajallisesti varhaisin tapaus sattui jo v. 1813 asetehtaan johtajan Lancryn ja asetehtaan tarkastajan kenraali Gogelin kieltäytyessä luovuttamasta erästä tehtaan työmiestä Kivennavan kihlakunnan oikeuteen vastaamaan pitäjässä suorittamastaan siviilirikoksesta. Miestä oli kuulusteltu tehtaalla ja papin läsnäollessa todettu hänet syyttömäksi, ja juttu päättyi tähän.⁹ Kaikkien venäläisten laitosten liepeillä

⁷ LAINE, m.t., s. 357.

⁸ J. R. DANIELSON-KALMARI, Tien varrelta valtiolliseen ja kansalliseen itsenäisyyteen IV (Porvoo 1931), s. 250—251.

⁹ Kenraalikuvernöörin Kanslian (KKK) akti 38/1813, VA.

syntyi vastaavanlaisia ristiriitoja ja erimielisyyksiä myös päivätöiden määrästä. Asetehdas otti myös haltuunsa niittyjä, joilta talonpojat olivat ennen korjanneet heinää. Tämä aiheutti valituksia, ja asetetaan miesten ja paikallisen väestön suhteita hoidettiin myös tappeluilla. Niinpä v. 1813 Kuokkalan talonpoika Antti Rautanen ja hänen poikansa Kristian pieksivät tapaamansa venäläiset kasakat.¹⁰

Kenraalikuvernööri Steinheil puuttui v. 1816 Viipurin läänissä vallitseviin oloihin. Hän sai Suomen viranomaisilta vaatimansa selvityksen ja antoi sen nojalla Suomen asiain komitealle sangen jyrkkäsanaisen lausunnon:

»Kaikki nämä epäkohdat johtuvat siitä, että Suomessa olevien kruunun laitosten, mainitun marmorilouhimon, Rajajoen asetetaan ja Rokkalan lasitehtaan hallitukset katsovat, että ne eivät ole tämän maan lakien alaisia ja että tšekäläiset tuomioistuimet eivät muka ole oikeutettuja käsittelemään ja ratkaisemaan juttuja, jotka koskevat mainittujen laitosten virkamiehiä ja työväkeä, josta syystä tuomioiden täytäntöönpanossa ei niiden taholta ole annettu mitään avustusta. Sitä vastoin maan virastot Suomelle Armossa vahvistettujen lakien nojalla panevat tavallisessa järjestyksessä täytäntöön nekin tuomiot, jotka koskevat mainituissa laitoksissa palvelevia virkamiehiä.»

Tämän takia Steinheilin mielestä olisi välttämättä määrättävä asetuksella, että kyseisissä laitoksissa toimivat henkilöt ovat kaikissa heidän ja maan asukkaiden välisissä velka- ja riitajutuissa Suomen lakien alaisia.

Kenraalikuvernöörin aloite ei ehtinyt alkua pitemmälle kun hän sai Viipurin läänin kuvernööri G. J. Walleenilta ilmoituksen uudesta selkkauksesta Ruskealassa, missä louhimon tarkastaja ei ollut suostunut noudattamaan kihlakunnanoikeuden uudistettua haastetta. Sen sijaan tarkastaja oli vanginnut ja pahoinpidellyt haastemiehinä olleita lautamiehiä. Selostettuaan tapauksen Walleen lausui:

»Kun hallinnon yhtenäisyys on kaiken yhteiskunnallisen järjestyksen pääehtoja, on helppoa käsittää, mikä häiriö ja sekasotku syntyisi, jos jokainen kruunun tässä läänissä omistamista tehtaista, jotka taloudellisessa hallinnossaan riippuvat eräistä Pietarin virastoista, saisi työväestön ja virkamiehistön siviilisuhteisiin nähden muodostaa eri valtion valtiossa tarvitsematta alistua niiden viranomaisten määräyksiin, joiden velvollisuutena on paikkakunnalla valvoa lakien toimeenpanoa ja turvata asukkaille heidän henkilökohtaiset oikeutensa ja omaisuutensa. Sellainen olotila ei tosiaankaan soveltuisi Hänen Keisarillisen Majesteettinsa armollisiin tarkoituksiin tämän maan hyväksi; sen luulisi jokaisen voivan käsittää.»

¹⁰ Em. akti. Mainitut niityt: KKK 8/1816, VA. Akti sisältää selvityksiä myös Rokkalan lasitehtaalla sattuneista häiriöistä. Ruskealassa syntyneitä vaikeita ristiriitoja louhimon johdon ja suomalaisten viranomaisten välillä on laajalti käsitelty DANIELSON-KALMARI, Tien varrelta IV, s. 66—.

»Kun kokemus osoittaa», Walleen jatkoi, etteivät kaikki tätä silti käsittäneet, hän esitti saman ajatuksen, jonka kenraalikuvernööri oli esittänyt Suomen asiain komitealle: olisi saatava aikaan väärinkäsitykset poistava asetus.¹¹

Saatuaan kenraalikuvernöörin ehdotuksen mukana kaikki asiaa koskevat asiakirjat Suomen asiain komitea päätti pyytää lausunnot senaatilta, Viipurin läänin kuvernööriltä ja myöhemmin myös Venäjän finanssiministeriltä, kreivi Gurjevilta, koska kysymys koski juuri hänen hallintonsa alaisia laitoksia.¹²

Walleenin lausunto korosti jo hänen edellisestä lausunnostaan tuttua hallinnon yhtenäisyyden vaatimusta. Kun laitosten maan rajojen ulkopuolella toimivilla hallituksilla ei ollut välitöntä suhdetta maan korkeimpaan hallitukseen, Keisarilliseen Suomen Senaattiin, ja kun Hänen Keisarillisen Majesteettinsa tälle maalle vahvistama valtiosääntö ei sallinut, että maassa oli ainoatakaan laitosta tai korporaatiota, jonka jäsenet yhteiskunnallisessa suhteessa eivät olleet yleisen hallituksen alaisia, oli tarpeellista, että puheena oleva seikka ilmoitettiin asianomaisten tietoon.

Senaatti viittasi Viipurin läänin yhdistämismanifestiin ja järjestelymanifestiin, jotka määrätessään Suomen lait voimaan tässä läänissä kumosivat kaikki entiset, tehtaille eri aikoina annetut säädökset. Asian käsittelyssä senaatin täysi-istunnossa 19. 4. 1817 johti puhetta kenraalikuvernööri Steinheil.¹³

Finanssiministeri Gurjev teki eräitä lisäehdotuksia ja mm. huomautti, että vähäiset työläisten ja talonpoikien väliset riitaisuudet voitaisiin selvittää tehtaiden konttoreissa ja tyytymättömät saisivat oikeuden valittaa tuomioistuimille. Muutoin Gurjev kannatti senaatin ja Walleenin lausuntoja, joihin hän oli tutustunut ennen oman lausuntonsa laatimista saadakseen tietää niissä esitetyt näkökohdat.

Suomen asiain komitea valmisti tämän jälkeen asetusehdotuksen, joka oli osin Gurjevin kannanottojen mukainen. Gurjev oli huomauttanut komitealle, että hänen lausuntonsa kuvasti hyvää tahtoa asian kaikin puoliseksi järjestämiseksi. Komitea myös pani tämän tyydytyksellä merkille. Lopullisen alistuksen Rehbinden esitteli keisarille 11. 12. 1817 Moskovassa ja keisari vahvisti sen.¹⁴

¹¹ DANIELSON-KALMARI, Tien varrelta IV, s. 11—20. Walleenin lausunto KKK 66/1816. VA.

¹² Suomen asiain komitean pöytäkirja 2. 11. 1816 ja 10. 5. 1817. Valtiosihteerin viraston (VSV) ark. VA.

¹³ Senaatin plenumin pöytäkirja 19. 4. 1817. VA.

¹⁴ KKK 66/1816. Suomen asiain komitean pöytäkirja 29. 9. 1817. VSV ark. VA.

Asetuksen ensimmäinen virke jo sisälsi kaiken oleellisen, jonka vuoksi se tässä hieman lyhennettynä siteerattakoon:

ME ALEXANDER I:nen — — —, Teemme tietäväxi: Että niinkuin MEILLE alamaisudessa ilmoitettu on, kuinga tarpellinen se olis, että ne säännöt, kuin tähän asti owat noudatetut Kruunun Wiiburin Läänisä olewaisten Bruukein ja Fabrikein, — — — Systerbäkin Gewäri-Fabrikin, — — —, suhteen, nyt ja sitten kuin oikeuden jakaminen Läänisä ja sen rauhallinen Hallitus owat kokoonpandut samalla tawalla, kuin Uudesa Suomenmaasa, tulisit niisä osisa, kuin ei koska (!) näiden rakennusten edesseisomiseen, mainitun läänin nyt olewaisen Hallituxen jälkeen sowitetuxi ja likemmin määrätuxi, kuinga niiden näitä Bruukeia warten säätyin Hallitusten pidäis itsens menettämän Maakunnan Oikeutten ja Wirkamiesten suhteen; niin olemma ME tästä johdatuxesta ja woittaxemme yhdenkaldaisuden myöskin täsä päällekatansannosa ja poispoistaxemme edespäin kaikki selkiän säännön kaipauxen tähden etentulewaiset wiiwytyxet ja esteet täytöxeen saattaisa niitä päätöxiä, kuin Tuomarit, ja Käskynhaldiat niiden mainittuihin Brukeihin ja Fabrikeihin luettuain personain suhteen tehdä taitawat, Armosa hywäxi löytäneet tämän kautta säätää ja selittää, että mainituisa Brukeisa — — —, Personat, jotka Bruukin liikunnan tähden niisä itsens ylöspitävät, tulewat kaikisa asioisa, kun ei koske Bruukein sisällistä Hallitusta, jälkeelämääin, ja noudattamaan, mitä MEIDÄN maakunnasa säätät Oikeudemme ja Wirkamiehemme, lakien täytöxeen saattamisen, ja yhteisen järjestyxen woimasa pitämisen suhteen, taitawat eteenkirjoittaa; jonga tähden ei ketään ilman passia näisä Bruukeisa mahdeta wastaan otettaa, eikä joku Mästari eli työmies siellä poiswaelda, ilman asianomaisen Peräänkatsojan lupaa ja Maanherran Passia.»¹⁵

Tämän v. 1817 annetun asetuksen perusteella olisi 1821 aktuaaliksi tullutta kiistaa tykistödepartementin oikeudesta vaatia Viipurin läänin kuvernööriä departementin käskyjen toteuttajaksi voitu pitää ratkaistuna. Kiista Lintulan lahjoitusmaan metsistä ja asukkaista taas oli ratkeava sen mukaan, minkä luontoiseksi maaksi alue oli katsottava, oliko se rälssiä vai ei. Mutta kun tykistödepartementti ei piitannut Klinckowströmin kieltäytymisestä, se kehoitti Suomen asiain komiteaa antamaan kuvernöörille käskyn, joka velvoittaisi hänet täyttämään departementin vaatimukset. Komitea ilmoitti asian senaatille, joka siten sai sen käsiteltäväkseen sekä tätä tietä että Klinckowströmin oman kirjeen perusteella.¹⁶

Mutta se Suomelle edullinen mieliala, joka aikaisemmin oli vallinnut, näytti nyt muuttuneen. Reh binder oli toiminut tarmokkaasti kaikissa niissä kysymyksissä, jotka koskivat Viipurin lääniä, mutta nyt hän alkoi epäillä, että tehtaiden, tällä hetkellä nimenomaan Rajajoen asetehtaan johdon taloudellisia etuja koskevat vaatimukset ja toisaalta myös lahjoitusmaista käydyt riidat jatkuvuudellaan voisivat johtaa Suomen autonomisen aseman vaarantumiseen. Saatuaan senaatin lausunnon Reh binder totesi, että hän

¹⁵ Hans Kejslerl. Maj:ts Nådiga Förordningar etc. 1817. KEIJO KORHONEN, mt., s 284—285.

¹⁶ Senaatin Tal.os. KD 260/32 v. 1821.

ei voinut muuta kuin yhtyä siihen sikäli, että senaatin käsitys joka kohdassaan perustui keisarin Suomelle vahvistamiin lakeihin ja asetuksiin. Mutta vaikka hänen mielestään tykistödepartementin väitteet olivat »joka kohdassa» ristiriidassa maan lakien ja asetusten kanssa, ne siitä huolimatta olivat sen laatuksia, »että ne monestakin syystä ansaitsevat huomiota». ¹⁷

Rehbinderin käsitys, ettei tehtaiden taloudellisia vaatimuksia ja lahjoitusmaariitoja voida jatkuvasti pitää avoimena, oli kuitenkin ratkaisevaa Suomen asiain komitean toiminnalle. Näin syntyi komitean piirissä aloite vastikään Suomeen yhdistetyn Viipurin läänin eräiden pitäjien erottamisesta ja liittämisestä takaisin keisarikunnan yhteyteen. Näitä suunnitelmia ei ole tässä yhteydessä tarpeen enempää käsitellä, koska ne ovat yleisesti tunnettuja samoin kuin niiden raukeaminenkin sekä Aleksanteri I:n että Nikolai I:n aikana. Rehbinderin motiivina oli ajatus, että eräiden pitäjien uhraamisella pelastetaan Suomen autonomia.

Sen jälkeen kun lahjoitusmaa-asetus 1826 oli annettu ja kun senaatti lausunnossaan 31. 3. 1827 katsoi, että kenraalikuvernööri Zakrevskin uusi ehdotus Viipurin läänin eräiden osien erottamisesta voitaisiin toteuttaa vain valtiopäivien suostumuksella, myös Rehbinder asettui tukemaan tätä kantaa. Tuloksena olikin toinen ratkaisu kuin alueiden erottaminen ja keisarikuntaan liittäminen. Rehbinderin ehdotuksesta, jota hän sai myös kenraalikuvernööri Zakrevskin kannattamaan, keisari määräsi Viipurin läänin uuden kuvernöörin Kaarle August Ramsayn ja asetehtaan johtajan eversti Amosovin laatimaan asetusehdotusta asetehtaan ja sen toimihenkilöiden oikeuksista, heidän ja suomalaisen virkavallan suhteista sekä suomalaisen virkavallan asemasta tehtaan omistamalla alueella. Ehdotus valmistui aikanaan ja normaalin lausuntokierroksen jälkeen keisari vahvisti 11. 2. 1830 Rehbinderin hänelle esittelemän »Armollisen Säännön», jossa nämä suhteet määriteltiin. Sääntö sinänsä ei ollut mitenkään edullinen Kivennavan alueen talonpojille, koska siinä määrättiin esimerkiksi tehtaan omistamat metsät kruununpuistoiksi, joilta ei saanut hakata mitään kasvavaa puustoa. Muutoinkin tehdas sai lujan otteen kaikkien niiden alueiden talonpoikiin, joilta suoritettiin päivätöitä tehtaalle. Sääntö ei ollut edullinen myöskään Suomen valtiolle, sillä se vapautti Rajajoen asetehtaan ja sen henkilöstön kaikista suorituksista valtiolle ja soi tehtaan virkamiehille hallinto-oikeuksia ja lainkäyttövaltaa, jotka olisivat kuuluneet valtiovallalle. Näin sääntö yhdessä v:n 1826 lahjoitusmaa-asetuk-

¹⁷ DANIELSON-KALMARI, Tien varrelta IV, s. 250—. Rehbinderin kannanotoista ja käsityksistä näinä vuosina ks. KEIJO KORHONEN, mt., useissa kohdin.

sen kanssa loi oikeustilan, jollaista ei ollut muualla Suomessa.¹⁸ Nämä selvästi nähdyt epäkohdat olivat kuitenkin vähemmän merkittäviä sen edun rinnalla, että erittäin hankalat pulmakysymykset oli nyt joka tapauksessa voitu ratkaista tavalla, joka ei ollut aivan kokonaan Suomen etujen vastainen. Se, että kiista keisarillisella päätöksellä saatiin pois päiväjärjestyksestä, oli sinänsä merkittävä etu. Toinen vaihtoehto, joka eri muodoissaan oli kauan ilmassa, laajojenkin osien erottaminen Suomesta, olisi ollut huomattavasti ankarampi isku. Senaatin oikeusosaston jäsen Kaarle Fredrik Richter korosti senaatin lausunnossa 1827 Aleksanteri I:n ja Nikolai I:n hallitsijanvakuutusten merkitystä ratkaisulle ja oli niiden nojalla sitä mieltä, että Viipurin läänin väestön vapauksiin ja oikeuksiin ei voitu tehdä muutoksia muutoin kuin perustuslain määräämässä järjestyksessä yleisille valtiopäiville kokoontuneiden säätyjen päätöksellä. Reh binder ei katsonut voivansa toistaa näitä sanoja keisarille mutta hän mainitsi esittelynoottissaan senaatin korostaneen, että »kun maakunta yhdistettiin muuhun Suomeen, sen asukkaille vakuutettiin Suomen väestön nauttimat oikeudet, jotka oikeudet heidän kotipaikkansa erottaminen muuttaisi».¹⁹

Tilanne ei kuitenkaan v:n 1830 armollisen säännönkään jälkeen vakiintunut. Tykistödepartementti joutui toteamaan laajojen alueiden hallinnan tuottavan vähän etuja ja paljon vaikeuksia. Tästä syystä ryhdyttiin 1834 harkitsemaan, olisiko itse asetehtaan alue erotettava Viipurin läänistä ja samalla tarjottava Raivolana alue Suomen valtiolle vuokrattavaksi. Kysymys jätettiin lahjoitusmaa-asetuksen toimeenpanoa käsittelevän komitean valmisteltavaksi.

Komiteaan kuuluivat Turun ja Porin läänin kuvernööri L. G. von Haartman, Viipurin läänin aikaisempi kuvernööri Ramsay ja uusi kuvernööri C. G. Mannerheim. Venäläiseltä kannalta »näytti tämän melkein venäläisen ja Venäjältä käsin hallitun Suomen alueen liittäminen Venäjään sitäkin luonnollisemmalta, kun tykistödepartementti halusi päästä muiden Suomessa olevien alueidensa hallinnasta». Lausunnossaan komitea 1836 yhtyi tähän venäläiseen käsitykseen samalla edellytyksellä; kaikki asetehtaan Suomessa olevat alueet Raivolana ruukin, sahojen, myllyjen sekä metsien kera vuokrattaisiin Suomen valtiolle. Venäjän sotaministeri hyväksyi

¹⁸ DANIELSON-KALMARI, Tien varrelta IV, s. 254—300, 323—360. Danielson-Kalmari on käsitellyt kysymystä myös muissa autonomian ajan alkupuolta koskevissa teoksissaan. KEIJO KORHONEN, m.t., s. 341—344; LAINE, m.t., s. 358—362; ALEXIS LILLJA, Arsenij Andrejevitj Zakrevskij (Hist. tutk. XXXII. Helsingfors 1948), s. 245—451. Ilmeisesti varhaisin Viipurin läänin eräiden pitäjien erottamista käsittelevä kirjoitus on ROBERT LAGUKSEN v. 1861 ilmestyneessä teoksessa julkaistu »Ett projekt om Storfurstendömet Finlands territorjala förminskning».

¹⁹ DANIELSON-KALMARI, Tien varrelta IV, s. 350—351.

ehdotuksen, samoin keisari, joka kuitenkin halusi pysyttää Raivolan ruukin asetehtaalle. Uutta selvittelyä varten hallitsija päätti asettaa suomalais-venäläisen sekakomitean.²⁰

Komitea kokoontui Viipurissa elokuussa 1838. Venäläisinä jäseninä olivat keisarin sivusta-adjutantti, sotaministeriön eversti Kušelev, tykistö-eversti Bischeitz ja asetehtaan hallituksen jäsen, everstiluutnantti Pichelstein, suomalaisina jäseninä ministerivaltiosihteerin apulainen Fredrik Stewen, kuvernööri C. G. Mannerheim ja eversti Otto Boije. Työssään komitea ei päässyt yksimielisyyteen muusta kuin itse tehdasalueen erottamisesta Pietarin kuvernementtiin. Kun venäläiset keisarin tahdon mukaisesti halusivat myös Raivolan alueen erotettavaksi, eivät suomalaiset tähän suostuneet. He olivat kyllä valmiita jättämään tämän alueen vaikka tykistödepartementin välittömään hallintoon, mutta halusivat säilyttää sen joka tapauksessa Viipurin läänin yhteydessä.

Yhtä vähän päästiin etenemään 1840- ja 1850-luvuilla. Tällöin neuvoteltiin siitä, että koko Lintulan alue vuokrattaisiin Suomen valtiolle ja se huolehtisi tehtaan puunhankinnasta tuolta alueelta. Venäläisten ja suomalaisten jäsenten kesken vallitsi kuitenkin täysin eri käsitys alueen puun tuotosta ja suomalaiset arvioivat venäläisten vaatiman kiintiön liian suureksi. Suomalaisten kannanoton perusteena olivat metsänhoitaja F. C. Fabritiuksen ja Äyräpään kihlakunnan kruununvoudin Johan Söderhielmin lausunto sekä heidän laatimansa tutkimus metsien tuotosta. Komitean työ päättyi tähän.²¹

Krimin sodan aikana Venäjän tykistödepartementti tuli kuitenkin siihen tulokseen, että koko Raivolan ruukki oli aivan tarpeeton tehtaalle. Departementti oli nyt jälleen halukas vuokraamaan alueen Suomen valtiolle. Enää ei ollut erimielisyyttä puun tuotosta. Silloin syntyi kuitenkin uusi ratkaisua vaativa kysymys siitä, miten oli meneteltävä Raivolan alueen lähes tuhanteen henkeen (457 miestä, 531 naista) nousevan venäläisen työväestön suhteen. Sotaministeriö ehdotti, että heidät vapautettaisiin ministeriön sotilashallinnon alaisuudesta ja siirrettäisiin Suomen kansalaisina maanviljelijöiksi sille alueelle, jolla he asuivat. Alkuun päästäkseen he vain tarvitsisivat 10 vuoden verovapauden. Kun senaattia kehoitettiin antamaan tästä lausunto, se vaati ensin Viipurin lääninhallituksen ja paikallishallinnon lausunnon. Kruununvoudi Söderhielm antoi tämän, ja siihen sekä lääninhallituksen kantaan yhtyen senaatti suhtautui kielteisesti sotaministeriön ehdotukseen. Ehdotus, jonka mukaan mainittu väestö olisi

²⁰ VSV 40/1838. VA. LAINE, m.t., s. 362—365.

²¹ Komitean pöytäkirjat ja asiakirjoja, mm. laskelmat metsien tuotosta, komitean arkistossa, Handlingar rörande Systerbäcks gevärsfaktori. VA.

jäänyt paikoilleen viljelemään sille osoitettuja vähäisiä peltoja, oli epäonnistunut, sillä sen toimeentuloa ei olisi voitu tällä keinoin turvata. Sitäpaitsi ehdotettu asuttamistoimenpide ei olisi ollut niiden asetusten ja säädösten mukainen, joissa määriteltiin asukkaaksi ottaminen. 988 henkeä käsittävästä väestöstä suuri osa oli lapsia ja iäkkäitä ihmisiä, jotka joutuisivat kunnan köyhäinhoidon rasitukseksi (kommunens fattigvården till last). Ettei näin kävisi ja »ettei vaikeutettaisi yleisen järjestyksen ylläpitoa, senaatti ei voi puoltaa tämän väestön tekemistä Suomen kansalaisiksi». Samaa mieltä oli samoin ministerivaltiosihteeri Alexander Armfelt ja jopa kenraalikuvernööri Friedrich Wilhelm Berg. Koska sotaministeriökään ei tiennyt keinoa, jolla näiden lähes 1000 henkilön kuljetus ja sijoitus jonnekin muualle olisi voitu järjestää, aloite raukesi.²²

Seuraavana vuonna 1858 sotaministeriö teki jälleen uuden ehdotuksen: 1. työläiset asutetaan torppareina Suomeen, 2. Raivolän alue jää Suomen yhteyteen, 3. tehtaan alueisiin kuuluvat metsät luovutetaan Suomen valtion rajoittamattomaan käyttöön ilman mitään puutavaran toimituskiintiötä, mutta vuokraa korotetaan summaan, »joka ei olisi epäedullinen Venäjän sotalaitokselle eikä olisi epäedullinen Suomen valtiolaitokselle». Senaatti toimitutti jälleen tutkimuksia tarjouksen edullisuudesta ja määritteli kantansa täysi-istunnossa 26. 11. 1859. Se totesi, että maalle olisi pysyvää hyötyä asetehtaan alaisista maakiinteistöistä vain sillä edellytyksellä, että ne tykistödepartementin kanssa solmittavalla kaupalla siirtyvät Suomen valtiolaitoksen täydelliseen omistukseen, jotta ne sittemmin voitaisiin myydä talonpojille. Väestön torppareiksi asettaminen oli Viipurin lääninhallituksen laatiman selvityksen mukaan mahdotonta, koska mainitulla väestöllä perhekunnittain oli hallussaan vain vähäinen kaali- ja maustekasvimaa kullakin. Sitäpaitsi he olivat aivan tottumattomia koko maataloustyöhön. Pellot, joiden jakamisesta oli puhuttu, kasvoivat metsää ja ne olisi pitänyt raivata kaatamalla puusto pois ja vainiot olisi pitänyt muokata kokonaan uudelleen, »mihin vaadittaisiin taitoa ja kernaasti myös maanviljelyksen tajua» (något sinne för jordbruk). Työkykyinen väestö pitäisi sen vuoksi siirtää esimerkiksi Pietariin, mutta muut voitaisiin asuttaa Suomeen. Näitä muita, työkyvyttömiä ja varattomia oli senaatin saamien tietojen mukaan 51 miestä ja ehkä suunnilleen saman verran oli heidän per-

²² Senaatin tal.os. KD 611/63 v. 1856. VSV 57/1857. Senaatin plenumistunto 26. 1 1857. VA. LAINE, mt., s. 369—370. ULLA-RIIKKA SALO. Kysymys Rajajoen asetehtaan alueen liittämisestä Venäjään 1860-luvun alussa (Suomen ja Skandinavian historian proseminariesitelmä syyslukukaudella 1961 Helsingin Yliopistossa, kirjoittajan hallussa).

hekuntiinsa kuuluvia naisia ja lapsia.²³ Tähän päättyi mielipiteiden vaihto tällä kertaa.

Näiden kauan kestäneiden neuvottelujen ja kirjeenvaihdon jälkeen, jotka antavat hyvän kuvan ainakin neuvotteluosapuolten kiitettävästä kärsivällisyydestä, asia lopulta ratkaistiin 1860-luvun alussa.

Keisari Aleksanteri II vapautti 19. 2. 1861 Venäjän talonpojat maaorjuudesta ja maaliskuun alussa tehtaiden vuosityöläiset vapautettiin pakollisesta asemastaan. Saman vuoden kesäkuussa Suomen ministerivaltiosihteeri ilmoitti kenraalikuvernöörin kautta senaatille, että hallitsija näiden lakien johdosta oli asettanut venäläisen komitean valmistamaan ehdotusta Tulan, Isevskin ja Rajajoen asetehdainten sekä Raivolan ruukin aseeseppien ja työläisten aseman järjestämisestä. Vaikka kaksi viime mainittua tehdasta sijaitsivat Suomessa, komitea katsoi, että niidenkin työväkeen olisi sovellettava samoja periaatteita, mutta ennen ratkaisua komitean oli saatava tietää, miten mainittujen lakien määräykset sopivat Suomen suuriruhtinaskunnan lakeihin ja instituutioihin. Senaatin tuli siksi antaa lausunto siitä, olisivatko ehdotukset toteutettavissa. Kenraalikuvernööri Bergin kehoitus tuli senaatille 19. 6. 1861.²⁴

Senaatti kehoitti Viipurin läänin kuvernööriä antamaan ensin asiasta lausuntonsa. Kun se helmikuun puolivälissä 1862 esitettiin senaatin plenumistunnossa, havaittiin tarpeelliseksi hakea myös prokuraattorin lausunto. Prokuraattori C. E. Gaddin lausunto saapui maaliskuun puolivälissä, jolloin senaatti sopi järjestyksestä, jonka mukaan asiakirjat lähempää tutustumista varten kiertäisivät senaattorilta senaattorille. Asian käsittely venyi tämän johdosta niin pitkään, että kenraalikuvernööri Berg ehti huhtikuussa tiedustella lausuntoa, josta komitean työskentely riippui. Senaatti ilmoitti vastauksessaan, että ennenkuin se voi ryhtyä asiaa hoitamaan, oli mainitut sangen laajat venäjänkieliset asiakirjat käännettävä ruotsiksi sekä itse asiasta saatava Viipurin läänin kuvernöörin ja prokuraattorin lausunnot. Vasta näiden saavuttua saattoi senaatti ryhtyä tutustumaan asiaan ja voi ilmaista kantansa, mikä tapahtuu mahdollisimman pian.²⁵

Toukokuun puolivälissä senaatin plenum ratkaisi asian. Päätös oli jokseenkin tarkoin prokuraattori Gaddin lausunnon mukainen. Prokuraattorin mielestä ehdotuksen tarkoituksena oli muodostaa Suomeen yhteisö tai siirtokunta sellaisten organisaatio- ja kunnallishallinnollisten säädösten mukaan, jotka lähes kaikilta osiltaan olivat ristiriidassa maan hallinnon ja

²³ KKK 217/1858. Senaatin plenumistunto 26. 11. 1859. VA.

²⁴ KKK 56/1861. VA. — Laaja akti sisältää asiasta lähes kaiken oleellisen asiakirja-aineksen vuosilta 1861—65.

²⁵ Senaatin plenumin pöytäkirja 17. 2., 17. 3. ja 14. 4. 1862. KKK 56/1861. VA.

positiivisen yksityisoikeuden kanssa, mistä oli pelättävissä uusia vaikeuksia ja hyvin arveluttavia selkkauksia sekä yksityishenkilöille että maan yleiselle hallintolaitokselle ja viranomaisille. Prokuraattori voi ehdottaa ainoastaan hylkäämistä. Senaatti totesi, että kaikki ehdotuksessa mainitut henkilöt, Rajajoen asetehtaan ja Raivolan ruukin asesevät sekä muut työläiset olivat 11. 12. 1817 annetussa asetuksessa mainittua venäläistä väestöä, jolla ei ollut Suomen kansalaisoikeuksia. Tästä syystä senaatin lausunto seurasi Gaddin lausuntoa, joten lopputuloksena oli, että »Senaatti voi ainoastaan hylätä ehdotuksen, mikä vastauksena kenraalikuvernöörille ilmoitetaan.»²⁶

Jonkin uuden ratkaisun löytämiseksi hallitsija määräsi venäläis-suomalaisen sekakomitean hoitamaan asiaa. Senaatti sai elokuussa 1862 kehoituksen valita suomalaisen jäsenen tähän komiteaan ja määräsi tehtävään Viipurin läänin kuvernööri Indreniuksen. Senaattori Ekbon ehdotti, että Indreniukselle määrättäisiin apulaiseksi lääninsihteeri, mutta senaatti ei nähnyt tähän mitään aihetta. Indreniuksen myöhemmin pyydettyä komiteasta eroa virkatehtäviensä vuoksi hänen sijaansa määrättiin Viipurin kunnallisormestari, laamanni Robert Isidor Örn. Hän tuskin ehti aloittaa työtä ollenkaan.²⁷

Komitea aloitti istuntonsa Rajajoella elokuussa 1862. Komitean nimenomaisena tehtävänä oli selvittää kysymys Rajajoen asetehtaan ja Raivolan ruukin työläisten asemasta siten, että ehdotus vastaisi maaorjien vapautuksen ja siihen liittyvän vuosityöläisasetuksen periaatteita. Annettua ongelmaa komitea ei pystynyt ratkaisemaan. Asian pysähdyttyä tähän keisari määräsi valtakunnan sotaministerin ja sisäasiainministerin sekä kenraalikuvernööri Rokassovskin ja ministerivaltiossihteeri Armfeltin ottamaan kysymyksen hoitoonsa. Tämä korkea komitea esitti sittemmin sotaministeri Miljutinin suunnitelman ratkaisun pohjaksi: Rajajoen asetehtaan varsinainen tehdasalue tuli liittää Pietarin kuvernementtiin ja tehtaan kaikki muut alueet luovuttaa Suomen valtion haltuun. Työläisten sijoittamisprobleeman tämä komitea katsoi ratkeavan sillä, että kun heidät vapautettaisiin sotaministeriön hallintoalaisuudesta siviiliväestöksi, he voisivat edelleen työskennellä Rajajoen asetehtaalla ja asua Raivolassa passeilla.²⁸ — Viime mainittu ratkaisumahdollisuus lienee ollut kenraalikuvernöörin tai ministerivaltiossihteerin ajatus, sillä he olivat joutuneet juuri samaan aikaan selvittämään Suomessa oleskelevien venäläisten passiasioita, jolloin he lienevät

²⁶ Prokuraattorin lausunto ad-aktina aktissa KD 277/25 v. 1861. VA. Senaatin plenumin pöytäkirja 12. 5. 1862, itse lausunto myös em. KKK:n aktissa. VA.

²⁷ Senaatin plenumin pöytäkirja 7. 8. 1862 ja 16. 4. 1863. KKK 56/1861. VA.

²⁸ Komitean mietintö on ollut Valtiossihteeriviraston arkistossa (VSV 86/1864) mutta kadonnut. Mietinnön sisältö ja komitean harkitsemat vaihtoehdotkin ilmenevät Suomen asiain komitean istunnon pöytäkirjasta 4. 2. 1864. LAINE, mt., s. 373, nootti 1.

huomanneet 12. 6. 1839 annetun, kauppiaita koskevan passiasetuksen sopivan malliksi myös työläisten passilla varustamiseen.²⁹

Ehdotuksen saavuttua senaattiin ja senaatin pyydettyä oman käsittelynsä pohjaksi lausuntoa Viipurin kuvernööriltä, se heinäkuun 20 päivänä 1863 oli valmis käsittelemään asiaa. Virkaikäjärjestyksen mukaan senaattiin vasta äskettäin tullut J. V. Snellman lausui ensimmäisenä mielipiteensä. Hän totesi, että jos hallitsija katsoisi maan edun mukaiseksi erottaa Rajajoen asetehtaan alueen, noin 12 neliövirtaa (vajaa 14 km²), Suomesta Pietarin kuvernementtiin liitettäväksi, olisi pyydettyävä hallitsijaa jättämään asia maan perustuslakien mukaan valtiopäiville, että ne saisivat lausua mielipiteensä siitä. Mutta koska ei ollut sopivaa ehdottaa säädyille, että Suomen valtioalueesta luovutettaisiin osa, olkoonkin että kyseisellä alueella asui vain Venäjän alamaisia, jotka eivät osanneet suomen kieltä eivätkä tunteet Suomen lainkäyttöä, Snellman toivoi, että hallitsija jättäisi säädyille vapauden pyytää alueesta korvausta keisarikunnan puolelta. Korvausta voitaisiin pyytää Jäämeren rannikolta Vuoreminjoesta itään, jota aluetta senaatti oli anonut jo edellisenä vuonna Suomen lappalaisille kalastuspaikaksi.³⁰ — Asian oli ottanut esille Oulun läänin kuvernööri, koska hänen mielestään mainitunlainen kalastuspaikka oli tarpeellinen Suomen lappalaisille. Senaatti oli hyväksynyt kuvernöörin ehdotuksen ja anonut keisarilta, että Suomen valtio saisi lunastaa Venäjän alamaisille siellä kuuluvat maat tähän tarkoitukseen.³¹

Senaatin enemmistö yhtyi Snellmanin mielipiteeseen. Senaattori A. L. Born ehdotti korvausta anottavaksi Pietarin kuvernementista, mutta ehdotus ei saanut kannatusta. Senaattori K. Furuhielm yhtyi muuten Snellmanin kantaan, mutta oli valmis siihenkin, että maa-alue luovutetaan ilman korvausta keisarikunnalle. Senaatin varapuheenjohtaja, senaattori Lars Sackleén ilmoitti yhtyvänsä Snellmanin lausuntoon. Hän oli myös työläisten passilla varustamisesta samalla kannalla kuin oli ehdotettu ja jota Viipurin läänin kuvernööri oli kannattanut. Työväestö voitaisiin henkikirjoittaa Rajajoen asetehtaalla, ja he saisivat sieltä passin, joka oikeuttaisi heidät asumaan Raivolassa.³²

Senaatin lausunto Miljutinin suunnitelmasta oli siten myönteinen. Jostakin syystä vastaus päätöksen teon jälkeen viipyi niin pitkään senaa-

²⁹ Mitään varmuutta näiden asioiden yhteydestä ei ole, mutta niitä valmisteltiin niin samanaikaisesti, että ne tulivat senaattiinkin samana päivänä. Senaatin plenumin pöytäkirja 20. 4. 1863. VA.

³⁰ Senaatin plenumin pöytäkirja 20. 7. 1863. VA.

³¹ Senaatin plenumin pöytäkirja 17. 3. 1862. VA.

³² Senaatin plenumin pöytäkirja 20. 7. 1863. VA; DANIELSON-KALMARI, Tien varrelta IV, s. 517—519.

tissa, että kenraalikuvernööri sotaministeriön kehoituksesta ehti tälläkin kertaa tiedustelemaan senaatin kantaa. Senaatti ilmoitti 11. 8. 1863, että kirjelmä oli toimitettu jo 8. 8. Pian tämän jälkeen elokuussa kenraalikuvernööri Rokassovski lähetti senaattiin keisarikunnan valtioneuvoston ministeriön ja finanssiministeriön antamat lausunnot senaatin ehdotuksesta, että Suomen lappalaisille luovutettaisiin kalastuspaikaksi Jäämeren rannalta Arkan- gelin kuvernementtiin kuuluva Vuoreminjoen ja Jaakopinjoen välillä oleva ranta-alue. Kun ministerivaltiosihteeri ja kenraalikuvernööri olivat kiirehtineet senaattia käsittelemään nämä lausunnot Rajajoen kysymyksen ja työläisten aseman ratkaisun jouduttamiseksi, ilmoitti senaatti kirjelmällään kenraalikuvernöörille 23. 11., että se oli käsitellyt asiaa lokakuun istunnossaan 20 päivänä, mutta katsonut vielä tarpeelliseksi hakea myös Oulun läänin kuvernöörin lausunnon valtioneuvoston ministeriön ja finanssiministeriön esityksistä. Samalla senaatti pyysi lausuntoa Kemian kihlakunnan kirjurilta Wilhelm Plantingilta, jonka tuli toimituttaa tutkimus olosuhteista paikan päällä. »Tästä syystä», senaatti lausuu tässä 23. 11. päivätyssä kirjessään, »asia on viivästynyt, mutta sen jouduttamiseksi senaatti on sähkeellä sekä perään kirjemääräyksellä käskennyt Oulun läänin kuvernööriä kutsumaan Plantingin Ouluun antamaan kertomuksensa, jonka jälkeen kuvernöörin on mitä nopeimmin lähetettävä lausuntonsa sekä palautettava asiakirjat ja kartat».³³

Kenraalikuvernööri Rokassovski piti asetehtaan kysymyksen ratkaisua Snellmanin ehdottamalla tavalla Suomelle edullisena ja myös Venäjälle sopivana. Mutta kun hän ja sotaministeri pitkästyivät odottelemaan Plantingin löytymistä ja lausuntokerän purkautumista, joutui Suomen asiain komitea välikäteen. Kenraalikuvernöörin välityksellä komitea sai tietää sotaministerin kiirehtivän asiaa, koska työläisten aseman lopullista järjestämistä varten oli »sangen välttämätöntä ratkaista tämä kysymys mahdollisimman nopeasti».³⁴ Kenraalikuvernöörin ehdotuksesta komitea lykkäsikin korvauskysymyksen. Istunnossa 4. 2. 1864, jossa olivat läsnä ministerivaltiosihteeri Armfelt, ministerivaltiosihteerin apulainen Stjernwall-Walleen ja senaattori af Brunér, komitea käsitteli asiaa sangen perusteellisesti. Armfelt totesi, että asiaa valmistanut korkea komitea oli harkinnut viittä eri mahdollisuutta, joilla Raivolan työläisten asema voitaisiin ratkaista: 1. työläiset henkikirjoitetaan Kivennavan seurakuntaan, 2. Siestarjoen tehtaalle muodostetaan oma seurakunta, jonne Raivolan asukkaat henkikirjoitetaan, 3. Siestarjoelle perustetaan Suomeen kuuluva kaupunki ja työläiset henkikirjoitetaan siellä, 4. tehtaiden kaikki työläiset Venäjän eri säätyihin kuu-

³³ Senaatin plenumin pöytäkirja 11. 8. 1863. KKK 56/1861. VA.

³⁴ Senaatin Tal.os. KD 143/15 1863. VA. LAINE, m.t., s. 373.

luvina oikeutettaisiin oleskelemaan passilla Raivolassa, 5. Siestarjoen seutu väestöineen yhdistetään Pietarin kuvernementtiin. Näistä vaihtoehdoista sotaministeri, sisäasiainministeri, kenraalikuvernööri ja ministerivaltiosihtööri olivat päättäneet hyväksyä viime mainitut vaihtoehdot, koska järjestely näillä keinoin helpottuisi.

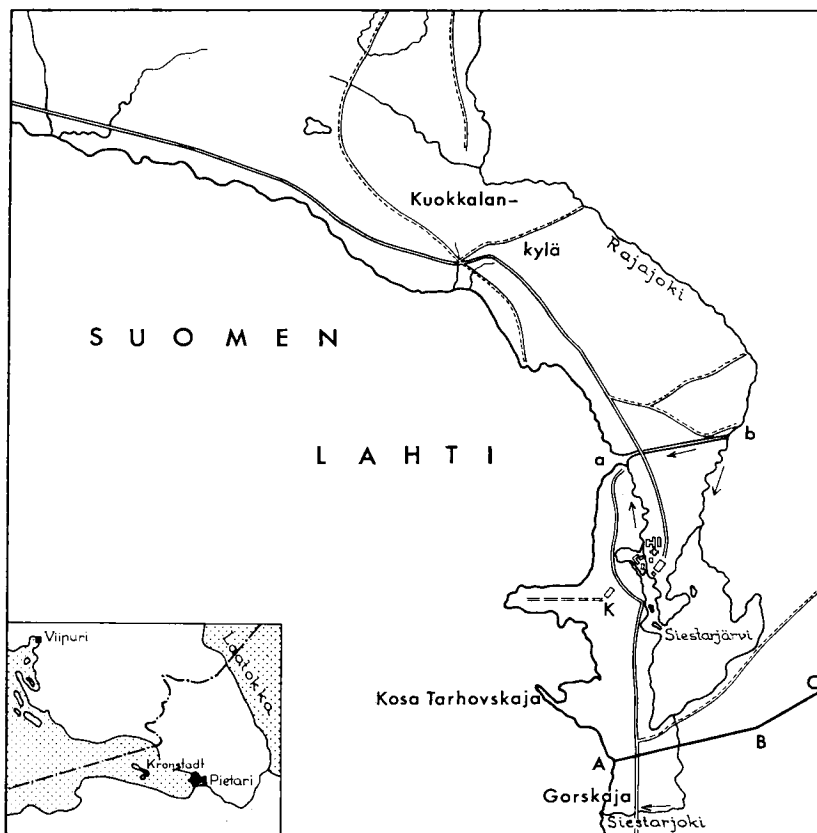
Armfelt totesi edelleen senaatin esittäneen, että valtiosäätyjen tulisi saada lausua käsityksensä ja niille olisi suotava tilaisuus anoa korvausta asetehtaan alueen luovutuksesta. Armfelt ilmoitti neuvottelleensa lappalaisille pyydetyistä alueesta kenraalikuvernöörin kanssa, joka puolestaan oli neuvotellut sotaministerin kanssa. Neuvottelun tuloksena kenraalikuvernööri oli ilmoittanut, ettei ole olemassa esteitä pyydetyin korvausalueen saamiselle. Korvauskysymys voitaisiin siten jättää tulevaisuuteen. Kun kysymyksessä oleva maakappale oli Suomelle tarpeeton, kun sitä ei voitu käyttää viljelykseen ja kun sillä ei asunut ainoatakaan suomalaista, sen luovuttaminen keisarikunnalle oli Armfeltin mielestä Suomelle edullista, koska luovutus vapauttaisi maan monista rasittavista ja tarpeettomista huollista. Sotaministerin ja kenraalikuvernöörin kiirehtimisen vuoksi Armfelt ehdotti ratkaisun tekemistä heti.

Komitea yhtyi ministerivaltiosihteerin kantaan. Samana päivänä tapahtuneessa esittelyssä hallitsija hyväksyi komitean alistuksen, johon oli otettu varaus alueellisen korvauksen saamisesta joko Jäämeren rannalta tai Pietarin kuvernementista. — Jälkimmäinenkin mahdollisuus, edellisen vuoden heinäkuussa senaatissa lausuttu ajatus, tuli siis mukaan. — Viipurin läänistä ja Suomen suuriruhtinaskunnasta erotettavan, Pietarin kuvernementtiin ja Venäjän keisarikunnan valtialueeseen liitettävän Rajajoen asetehtaan alueen länsirajaksi määrättiin Rajajoesta kaivetun kanavan linja, joka merkittiin alistuksen liitteenä olevaan karttaan linjana a—b. Raivolan alueen työmiehet tuli henkikirjoittaa Rajajoen tehtaalle ja oikeuttaa heidät oleskelemaan passeilla Raivolassa.

Senaatti julkaisi armollisen asetuksen Suomen asetuskokoelmassa 15. 2. 1864.³⁵

Ratkaisu aiheutti joukon toimenpiteitä seuraavina lähivuosina. Uuden rajan tarkastaminen toimitettiin kesällä 1864. Suomen rajakomisaarina oli Äyräpään kihlakunnan kruununvouti Sigismund von Nandelstadh ja maanmittarina komissiomaanmittari Johan Wilhelm Poppius. Tällöin huomattiin, että kaivettu kanava olikin polvekkeinen eikä suora kuten aikaisempi kartta näytti. Tästä syystä rajaa ei merkitty. Varsinaiset rajankäynnit tapahtuivat toukokuussa 1865 ja 1866 kun osapuolten pää-

³⁵ Suomen asiain komitean pöytäkirja 4.2. 1864. VSV ark ; Senaatin plenumin pöytäkirja 15. 2. 1864. VA ; Storfurstendömet Finlands Författningssamling 1864, n:r 5.

Rajajoen asetehdas ympäristöineen. Linja A—B—C tehdasalueen eteläraja, K = tehdasalueen ampumarata, kanavalinja a—b v. 1864 keisarikunnan Pietarin kuvernementtiin liitetyn alueen raja. Kanava oli kaivettu 1800-luvulla Siestarjärven veden säännöstelyä helpottamiseksi. Kartan piirtänyt MAILA PENTTILÄ seuraavien karttojen perusteella: vv. 1798—99 piirretty venäläinen kartta Kannaksen kaakkoisosasta ja asetehaan alueesta, v. 1807 piirretty ruotsinkielinen kartta asetehaan alueesta (Paikalliskartta 34 2D 17/2 ja Rajakartta RkV 5 a. VA), v. 1864 kartan jäljennös (Maanmittauslaitoksen arkisto G 37 8/2), johon oheinen kartassa oleva linja a—b on merkitty ja tarkistuskartta v. 1883 (MHA G 1 26/38—42). Alkuperäistä, v. 1864 Pietarissa käytettyä karttaa ei ole löytynyt valtionarkiston aktikarttojen kokoelmasta eikä myöskään v:n 1866 alkuperäistä rajankäyntikarttaa rajakarttojen kokoelmasta.

töksellä oli sovittu, että raja tulee kiertämään juuri kanavan mutkien mukaan. Rajan sekä kanavanosalta että Rajajoen varressa pehmeä maanlaatu aiheutti myöhemmin vaikeuksia ja rajankäyntejä veden uurtuessa kulkuväyliään uusiin kohtiin.³⁶

Suomen tulliasema oli myös siirrettävä koska tulliraja muuttui.

³⁶ KKK:n 56/1861. VA: OSMONSALO, mt., s. 106—107, 111, 132—134.

Samoin oli käytävä pitkään neuvotteluja siitä, miten tehtaille päivätöitään tekevien velvollisuudet lakkautetaan, miten tehtaan Suomessa olevan kiinteän omaisuuden suhteen oli meneteltävä sekä miten Kivennavalla asuvien Venäjän alamaisten asioita oli hoidettava.³⁷ Nämä kysymykset eivät kuitenkaan kuulu tähän yhteyteen, ei myöskään Jäämeren rannalta saatavan korvauksen antaminen. Kuten tunnettua nousi tässä seuraavina vuosikymmeninä seinä vastaan kun keisarikunnan mielipiteessä alkoivat vaikuttaa Suomen autonomian vastaiset mielialat. Suomen toivomukset aluekorvauksesta herättivät vain ärtymystä eikä keisarikunnan aikana voitu asiaa ratkaistakaan. Se tapahtui vasta Tarton rauhansopimusneuvotteluissa Neuvostoliiton suostuessa luovuttamaan Suomelle Petsamon alueen.³⁸

* * *

Kauan kestäneissä neuvotteluissa osapuolten perustelut olivat eri kategorioihin kuuluvia suureita. Keisarikunnan pyrkimykset johtuivat taloudellisista ja yleensä käytännöllisistä näkökohdista. Erilaiset ehdotukset, joita keisarikunnan edustajat tekivät, kohdistuivat silmäkantaman rajoissa olevan konkreettisen pulman ratkaisemiseen; ohjelmallisesta periaatepolitiikasta ei edellä käsitellyn kysymyksen kohdalla voida puhua. Ne äänet, jotka jo Aleksanteri I:n aikana vastustivat Suomen aseman ja etujen huomioon ottamista, »*Vigel et consortes*», eivät vaikuttaneet valtioelämää joh-taviin miehiin.

Venäläisten taloudellis-käytännöllistä etua koskeviin ehdotuksiin suomalaiset vastasivat ryhtymällä tutkimaan, mitä Suomen laki sanoi ehdotuksen asiasisällön toteuttamisesta. Reaktio ei siis ollut pelkkää juridiikkaa, sillä ehdotuksia tarkasteltiin nimenomaan katsoen, minkä oikeustilan ehdotuksen toteuttaminen käytännössä loisi ja sopsisiko tämä tila Suomen lakiin. Kun kriteeri oli tämä, vastaus oli joko — tai. Ensimmäisen sortokauden aikana korostettiin muodollisen laillisuuden säilyttämisen tarvetta laittomiakin esityksiä käsiteltäessä, jolloin tämän valtiotaidon tulok-sellisuutta epäilevä V. M. von Born lausui: »Minkä arvoinen loppujen lopuksi on perustuslaki, jota ei koskaan rohjeta koetella — kiiltävä paraati-

³⁷ Senaatin salaiset asiakirjat, Yleinen kanslia ja Oikeustoimituskunta, akti no 33, 1869. VA (Kivennavalla asuvien venäläisten kanssa syntyneet ristiriidat); LAINE, m.t., s. 374—388.

³⁸ Ks. esim. THEOD. BERGELUND, Underdånigt betänkande i frågan om tilldelande åt Finland af ett Jordområde vid Ishavet (Uutispainos v:n 1882 mietinnöstä. Helsingfors 1920); GUNNAR SARVA, Finlands rätt till del i Ishavskusten (Theodor Homén, Öst-Karelen och KolaLappmark. Helsingfors 1920).

kivääri, joka vaaran hetkellä ei laukea!»³⁹ Torjuessaan asetehtaan kysymyksen järjestelyssä venäläisiä esityksiä suomalaiset eivät yleensä vedonneet perustuslakiin — joitakin Walleenin lausuntoja lukuunottamatta. He vetosivat lakiin ja sekin näytti riittävän, sillä kerran toisensa jälkeen keisarikunnan korkeat viranomaiset ryhtyivät harkitsemaan asiaa uudelleen löytääkseen sellaisen mahdollisuuden, joka tyydyttäisi suomalaisten laillisuusperiaatteen vaatimuksia, ei päätöntävän muotoina vaan ratkaisun aineellisena sisältönä. Niin tärkeä kuin asetehtaan kysymyksen järjestely keisarikunnan viranomaisille käytännössä olikin, he pyrkivät säilyttämään legaliteetin sen ratkaisussa. Keisarikunnan ja sen autonomisen osan väliset kysymykset olivat ensisijaisesti oikeustoimia; poliittista sanelua, joka olisi hetkessä ja vaivatta ratkaissut tämänkin kysymyksen keisarikunnan tarpeelliseksi katsomalla tavalla, ja jota mahdollisuutta Rehbinder 1820-luvulla pelkäsi, venäläiset eivät käyttäneet. On kokonaan eri asia, olivatko suomalaisten repliikit, esimerkiksi senaatin lausunnot, ja suomalaisten hidas tapa hoitaa asiaa aina kovinkaan diplomaattisia. Yleisvaltakunnallisen ohjelman toteuttamisen aikana senaatin Raivolan asukkaista esittämän käsityksen kaltaisia lausuntoja olisi epäilemättä pidetty todistuksena suomalaisten venäläisvastaisesta asenteesta, mutta Bergin ja sittemmin Rokassovskin sekä Miljutinin selvästi havaittava ärtymys johtui ennen kaikkea siitä, että heidän ajamansa detaljin ratkaiseminen jälleen viivästyi.

³⁹ LAURI HYVÄMÄKI, Perustuslaillinen ideologia (Venäläinen sortokausi Suomessa. Historian Aitta XIV. Porvoo 1960), s. 82—83; BERNDT FEDERLEY, R. A. Wrede, Landtägsmannen och rättskämpen 1877—1904 (Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland 366. Borgå 1958), s. 246.

Referat

Doz. TOIVO J. PALOPOSKI, *Die Eingliederung des Gebiets der Waffenfabrik von Rajajoki in das Staatsgebiet des Zarenreiches Russland im Jahre 1864*

Als Finnland 1809 als autonomer Staat mit dem russischen Zarenreich vereinigt worden war, verband Alexander I. Ende 1811 die Provinz Wiburg mit dem übrigen Finnland. Die Provinz war schon ein Jahrhundert früher von Russland erobert worden, und auf ihrem Territorium waren einige russische Industrieunternehmen gegründet worden, u.a. die in der Überschrift genannte Waffenfabrik von Rajajoki. Das Fabrikgelände lag an der Ostgrenze der Provinz, und die vielen Interessen der Fabrik richteten sich auf die Provinz, indem einige ihrer Bezirke der Fabrik Steuern entrichteten und Tagearbeit leisteten. Als die Provinz jetzt 1811 dem autonomen Finnland angegliedert wurde, entstanden bald schwere Konflikte, weil die Angestellten der russischen Industrieanlagen nicht die finnischen Gesetze befolgen und sich nicht der finnischen Rechtsprech-

ung unterwerfen wollten. Um die Konflikte zu beenden, erliess der Zar 1817 eine Verordnung, die bestimmte, dass das finnische Gesetz auch für das Personal der Fabriken gelten sollte.

Bald traten jedoch neue Konflikte auf, bei denen es sich um Streitigkeiten zwischen russischen Herren und finnischen Bauern auf Donationen dieses Gebietes handelte. Der Vertreter Finnlands beim Thron des Zaren, der Ministerstaatssekretär R. H. Reh binder, hielt es damals für unumgänglich vorzuschlagen, dass einige Grenzbezirke wieder an das Zarenreich zurückgegeben würden, damit die Konfliktstoffe aus der Welt geschafft wären. Sowohl Alexander I. als auch Nikolaj I. lehnten diesbezügliche Vorschläge ab. Zur Beilegung der Streitigkeiten wurden von den 1820er bis zu den 1860er Jahren Verhandlungen geführt. Schwierigkeiten im Zusammenhang mit der Waffenfabrik ergaben sich jedoch daraus, dass im östlichsten Bezirk der Provinz, in Kivennapa, das grosse Donationsgebiet Lintula und eine Eisenfabrik gelegen waren, die zur Waffenfabrik gehörten. In dieses Gebiet waren aus Russland Leibeigene mit ihren Familien gebracht worden, und die dort ansässige russische Bevölkerung bestand um die Jahrhundertmitte aus nahezu tausend Personen. Als 1861 in Russland die Leibeigenschaft aufgehoben wurde, musste die Stellung dieser Bevölkerung auch auf irgendeine Weise geregelt werden, und von russischer Seite wurde vorgeschlagen, dass diese Menschen ein eigenes Gemeinwesen bilden sollten. Der finnische Senat lehnte diesen Vorschlag entschieden ab. Nach langen russisch-finnischen Verhandlungen wurde dem Senat ein zweiter Vorschlag unterbreitet, nach dem das Gebiet der Waffenfabrik in das Staatsgebiet des Zarenreiches eingegliedert werden sollte, und die Russen, die in Lintula wohnten, sollten mit Pässen, die von der Waffenfabrik auszustellen seien, weiterhin in Lintula wohnen dürfen. Der Senat billigte im Prinzip diesen Vorschlag, aber auf Initiative von Senator J. V. Snellman wurde beschlossen, darum zu ersuchen, dass der Landtag in dieser Angelegenheit gehört werde, und dieser die Gelegenheit haben sollen, eine Gebietsentschädigung am Eismeer zu erbitten.

Da der Innen- und Kriegsminister des Zarenreiches auf eine Lösung der Frage drängten, um die Stellung der russischen Leibeigenen möglichst schnell zu regeln, fielen im Februar 1804 in Petersburg das Staatssekretariat und das Komitee für finnische Angelegenheiten folgende Entscheidung: Das Gebiet der Waffenfabrik sollte von Finnland getrennt und mit dem Zarenreich vereinigt werden, die Passangelegenheit der Russen sei auf die vorgeschlagene Weise zu entscheiden, aber dem Landtag sollte Gelegenheit gegeben werden, eine Gebietskompensation zu erbitten, wie Snellman vorgeschlagen hatte. Eine entsprechende Gesetzesvorlage wurde dem Zaren unterbreitet, die er am 4. 2. 1864 unterzeichnete.

Infolge des Beschlusses wurde die Ostgrenze des autonomen Finnland an der Küste des Finnischen Meerbusens um einige Kilometer nach Westen verlegt. Das abgetretene Gebiet umfasste 14 Km². Der Beschluss löste eine der schwierigsten Streitfragen zwischen den Behörden des Zarenreiches und Finnlands. Die Gebietsentschädigung konnte zur Zeit des Autonomen Finnland und des Zarenreiches nicht mehr geregelt werden, da in Russland bald Meinungen laut wurden, die eine Aufhebung der finnischen Autonomie verlangten. Erforderliche Massnahmen zur Herstellung einer allstaatlichen Uniformität wurden erst später ergriffen, aber in der öffentlichen Meinung in Russland sind diese Bestrebungen schon bald nach dem Beschluss über die Waffenfabrik zu bemerken. Die Gebietsentschädigung wurde erst 1920 im Friedensvertrag von Dorpat zwischen Finnland und der Sowjetunion verwirklicht, indem die Sowjetunion Finnland das Gebiet von Petsamo am Eismeer abtrat.